

BEATA TWOREK-WROŃSKA

Sociologia bibliotek

Sociology of Libraries

Biblioteka jest ważną instytucją społeczną w każdym państwie. Towarzyszyła ludzkości już w czasach starożytnych i nadal jest obecna w społeczeństwach. Na przestrzeni dziejów zmieniały się jednak warunki historyczne i społeczne jej powstania, a co za tym idzie funkcjonowania. Następstwem były przekształcenia w strukturze i organizacji bibliotek.

W obecnej dobie głównymi funkcjami tej instytucji społecznej jest gromadzenie zbiorów, opracowanie piśmiennictwa, przechowywanie i konserwacja zbiorów oraz udostępnianie i informowanie o nich. Należy podkreślić, że biblioteka pełni także określone funkcje społeczne, jak: badawcze, poznawcze, naukowe, kształceniowe, szkoleniowe czy rekreacyjne.¹

Socjologię bibliotek często utożsamia się z socjologią czytelnictwa. Uważa się bowiem, że zajmuje się przede wszystkim zagadnieniami dotyczącymi czytelnika i czytelnictwa, jak stwierdził to J. Dietze.² Pominięte zostały zagadnienia

---

¹ Z. Caca-Dąbrowska, *O teoretycznych problemach nauki o bibliotece*, „Studia o Książce” 1980, s. 203–204.

² J. Dietze, *Bibliotekoznawstwo i nauka o informacji*, [w:] *Metodologia bibliotekoznawstwa i nauki o informacji naukowej*, red. S. Kubiak, Poznań 1976, s. 6.

związane z biblioteką z innej strony społecznego punktu widzenia. Ważna jest osoba założyciela czy organizatorów tej instytucji społecznej i motywy ich postępowania. Ściśle związane z tym jest przeznaczenie biblioteki, cele, jakim miała służyć w danej zbiorowości społecznej. Tym samym określone zostały osoby mające do niej dostęp i możliwości korzystania z księgozbioru. Problemy te są istotne dla ukazania przedmiotu socjologii bibliotek.

Na przestrzeni dziejów odmienne grupy społeczne miały możliwość korzystania z książek, inne zaś były tego pozbawione. Odmienne osoby lub grupy społeczne zakładały biblioteki, kierując się różnymi celami natury osobistej lub społecznej. Dlatego socjologiczne zagadnienia bibliotek ukazane zostaną na podstawie wyżej wymienionych elementów zgodnie z chronologią, tzn. od czasów starożytnych do współczesności.

W starożytności biblioteki powstawały zgodnie z wolą władców ówczesnych państw – Mezopotamii, Egiptu, Pergamonu i Rzymu. Gromadzone w nich teksty rodzime i obce były dokładnie opracowywane. Królowie tych terenów starożytnych należeli zapewne do kolekcjonerów i miłośników dzieł.³ Ponadto biblioteka mogła służyć politycznej organizacji państwa, stanowiąc przeciwagę stanu kapłańskiego. W ten sposób postąpił władca starożytnego Egiptu Ptolemeusz II w Aleksandrii, rozwijając ją w ośrodek władzy cesarskiej.⁴ Jedynie władcy i pracownicy bibliotek mogli korzystać z dzieł tam zgromadzonych. Dlatego na uwagę zasługuje fakt utworzenia pierwszej biblioteki publicznej w starożytnym Rzymie, a z czasem szeregu innych. Dostęp do nich mieli bowiem wszyscy wolni mieszkańcy cesarstwa. Niewolnicy byli tej możliwości pozbawieni. Na uwagę zasługuje fakt, że z bibliotek starożytnych nie wypożyczano książek do domu. Jedynie na miejscu można było skorzystać ze zbiorów.⁵

Średniowiecze przyniosło istotne zmiany w organizacji i funkcjonowaniu bibliotek. Najczęściej istniały one w klasztorach, rzadziej przy kościołach.⁶ Z księgozbioru mogły więc korzystać jedynie osoby duchowne. Dopiero w późniejszym czasie zaczęły powstawać pierwsze uniwersytety. Tego typu instytucje musiały być zaopatrzone w księgozbiory. Biblioteki uniwersyteckie stanowiły miejsca kontaktu z książką osób duchownych i świeckich.⁷ Należy jednak zaznaczyć, iż w owym czasie jedynie zamożne osoby mogły pozwolić sobie na studiowanie.

Epoka odrodzenia przyczyniła się do rozwoju świeckich bibliotek. Zaczęły bowiem powstawać pierwsze prywatne księgozbiory. Właścicielami ich była

³ S. Dahl, *Dzieje książki*, Wrocław 1965, s. 20–30.

⁴ M. McLuhan, *Przeказniki czyli przedłużenie człowieka*, [w:] *Wybór pism*, Warszawa 1975, s. 100.

⁵ *Mała encyklopedia kultury antycznej*, Warszawa 1968, s. 139.

⁶ S. Dahl, *op. cit.*, s. 40–44.

⁷ *Ibid*, s. 92–94.

bogata szlachta i magnateria.⁸ Natomiast czasy reformacji zaowocowały powstaniem protestanckich szkół, w których mieściły się także biblioteki.⁹ Zapewne krąg użytkowników księgozbiorów był ograniczony do właścicieli czy osób uczących się w danej instytucji społecznej.

Ważną zmianę w tym zakresie przyniósł wiek oświecenia. Bracia Józef Andrzej i Andrzej Stanisław Załuscy ufundowali w 1747 r. pierwszą w Polsce bibliotekę narodową. Udostępnili bowiem swoje prywatne zbiory społeczeństwu.¹⁰ Biblioteka prowadziła prace bibliograficzne i edytorskie, a także organizowała konkursy naukowe poza udostępnianiem księgozbioru.

Wielki rozkwit bibliotek nastąpił w Polsce w wieku XIX. Spowodowane było to wieloma czynnikami. Przede wszystkim rosnącą liczbą książek i rzeszą czytelników. Sprzyjała temu też demokratyzacja życia w wielu krajach Europy i Ameryki.¹¹ Natomiast Polska była w owym czasie pod zaborami. Dlatego istniało wówczas kilka rodzajów bibliotek, pełniących odmienne funkcje. Bibliofilstwo nabiera charakteru powinności patriotycznej. Wielu arystokratów, chcąc zmanifestować bogactwo i żywotność kultury polskiej, gromadziło książki, przekazując je społeczeństwu na własność. Dzięki temu powstały biblioteki fundacyjne Zamoyskich, Raczyńskich, Czartoryskich, Dzieduszyckich, kórnicka – Działyńskich, Krasieńskich czy Baworowskich. Na szczególną uwagę zasługuje Józef Maksymilian Ossoliński, fundator biblioteki – Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, zwanego Ossolineum.¹² Poza gromadzeniem zbiorów książkowych placówka miała na celu także wydawanie piśmiennictwa polskiego w okresie zaborów i stworzenie warsztatu dla uczonych.

Nie tylko osoby prywatne były fundatorami bibliotek. Na uwagę zasługują także towarzystwa naukowe gromadzące książki w celu narodowym i naukowym. Dzięki nim inteligencja polska mogła pracować naukowo i stale doskonalić się zawodowo w czasie, kiedy kraj pozbawiony był niepodległości.¹³

Na uwagę zasługuje jeszcze trzeci rodzaj bibliotek – „biblioteki dla ludu”. Była to jedna z form działalności filantropijnej i realizacja pozytywistycznego programu pracy u podstaw. Przeznaczona była dla najuboższych grup społecznych. Czytelnie różnych towarzystw bezpłatnie wypożyczały książki najbiedniejszym mieszkańcom miast i wsi.¹⁴

---

⁸ *Encyklopedia powszechna*, t. 1, Warszawa 1973, s. 270.

⁹ S. Dahl, *op. cit.*, s. 192.

¹⁰ *Encyklopedia powszechna*.

¹¹ S. Dahl, *op. cit.*, s. 332–333.

¹² *Encyklopedia powszechna*, s. 271.

¹³ H. Chamera, *Mecenat biblioteczny w Polsce okresu zaborów*, [w:] *Inteligencja polska XIX i XX wieku*, Studia 6, pod red. R. Czepulis-Rastenis, Warszawa 1991, s. 44, 51–53.

¹⁴ *Ibid.*, s. 55–58.

Należy zaznaczyć, że władze zaborcze także kierowały bibliotekami, których celem była rusyfikacja bądź germanizacja ludności polskiej. W Warszawie taką rolę pełniła Biblioteka Publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim i Biblioteka Szkoły Głównej, a w Poznaniu Keiser-Wilhelm Bibliotek.¹⁵

Na początku XX wieku zaczęły powstawać nowe rodzaje bibliotek – biblioteki publiczne. Początkowo celem ich powstania były potrzeby samokształceniowe i zawodowe inteligencji.¹⁶ Z czasem wszyscy ludzie pragnący kontaktów z książką mogli z nich korzystać bez ograniczeń.

W późniejszym czasie zaczęły funkcjonować biblioteki branżowe, jak: wojskowa, lekarska czy rolnicza oraz sejmowa. Powstawały specjalistyczne instytucje gromadzące piśmiennictwo z danej dziedziny lub regionu. Pod koniec XX wieku zorganizowana została biblioteka ekologiczna gromadząca literaturę dotyczącą środowiska naturalnego, jego zagrożenia i ochrony oraz problematyki zdrowotnej. Zapewne specjalizacja poszczególnych dziedzin i potrzeby ludzi skłaniają do powstania nowych specjalistycznych instytucji społecznych.

Na szczególną uwagę zasługują także biblioteki obcojęzyczne mające swoją siedzibę w Polsce. Osoby zainteresowane nauką lub doksztalcaniem się w zakresie języka obcego mają możliwość korzystania z książek w danym języku. Niestety za możliwość wypożyczenia publikacji należy zapłacić pewną kwotę.

Należy podkreślić obecność polskich bibliotek także poza granicami kraju. Najstarsza mieści się w Paryżu, druga w Londynie, a trzecia w Buenos Aires. Celem ich działalności jest gromadzenie piśmiennictwa z zakresu historii emigracji polskiej, literatury polskiej i emigracyjnej oraz polonika zagraniczne. Biblioteki te stanowią instytucje łączące Polaków mieszkających na obczyźnie z krajem rodzinnym.

Powyższe rozważania ukazały zmiany, jakie zaszły w organizacji i funkcjonowaniu bibliotek w społeczeństwie na przestrzeni wieków, tzn. od antyku do czasów współczesnych. Te instytucje społeczne przeszły swoistą ewolucję. W okresie antycznym były w rękach prywatnych. W wiekach średnich stanowiły własność grup społecznych. W późniejszych czasach były własnością organizacji społecznych czy towarzystw naukowych. Społeczną własność książek wprowadzono w oświeceniu, a na szerszą skalę dopiero w XX wieku.

Kontakt z biblioteką w okresie antycznym miały nieliczne, uprzywilejowane osoby. Z biegiem czasu stopniowo i powoli biblioteki stawały się instytucjami dostępnymi coraz szerszej rzeszy społeczeństwa, aby wreszcie w postaci bibliotek publicznych umożliwić kontakt z książką wszystkim zainteresowanym.

---

¹⁵ S. Dahl, *op. cit.*, s. 349.

¹⁶ H. Chamerska, *op. cit.*, s. 59.

LITERATURA

S. Dahl, *Dzieje książki*, Wrocław 1965.

Encyklopedia Powszechna, t. 1, Warszawa 1973.

Mała encyklopedia kultury antycznej, Warszawa 1968.

H. Chamerska, *Mecenat biblioteczny w Polsce okresu zaborów*, [w:] *Inteligencja polska XIX i XX wieku*, Studia 6, pod red. R. Czepulis-Rastenis, Warszawa 1991.

SUMMARY

The library is a social institution that has accompanied man since antiquity. Throughout the periods of history, social and historical conditions have changed that enabled its rise and functioning.

The subject of sociology of libraries consists of a set of factors connected with the library's founder and the motives for his conduct, in other words the goals that it was to serve and the people to whom the book collection was available.

In the ancient times libraries were established by the rulers, with time rich people were able to do this. It was only later that this privilege was obtained by social groups, organizations or scientific societies.

At first, only very few people could use the library. It was an elitist institution, accessible only to a select group of citizens. With time the number of literate people, who were interested in books, grew. It was for them that new kinds of libraries were set up. One can say that over the centuries libraries have been transformed towards the target of enabling access to books to increasingly wide circles of society. It was not until the twentieth century that public institutions started to satisfy these demands.

In Polish society there are currently many types of operating libraries. One can discern a tendency for the specialization of book collections and adjustment to the needs of a given community. We have also an opportunity to use publications in foreign languages in the libraries that run sections of such literature. Moreover, there are Polish libraries abroad that make it possible for the Poles living abroad to make use of the national achievements.

Praca i style życia